

3. Балдин К. Е. Рабочая потребительская кооперация в России 1861 – февраль 1917 гг.: перечень организаций. Москва: АН СССР, 1990. 336 с.
4. Гурович М. Г., Розенфельд Б. М. Рабочая кооперация в Артемовском округе с начала ее существования до настоящего времени. Артемовск: Упр. упол. НКТорга УССР, 1928. 68 с.
5. Колиух Д. Положение потребительской кооперации в Екатеринославской губернии. *Ежегодник МСПО*. 1912. С. 26–34.
6. Кооперация на Всероссийской выставке 1913 г. в Киеве / Бюро кооперативной секции выставки. Киев: Типогр. 1-й Киевской футл.-перпл. и печатной артели, 1914. 652 с.
7. Корелин А. П. Кооперация в общественно-полит жизни России в начале XX века. *Отечественная история*. 1992. № 4. С. 117–119.
8. Либерман Л. В стране черного золота: очерк развития заработной платы и революционного движения горнорабочих Донбасса. Москва: Гос. изд-во, 1926.
9. Прийменко А. И. Легальные организации Юга России. Москва: Высшая школа, 1977. 163 с.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Київ (ЦДІАК України). Ф. 313. Оп. 2. Спр. 2226. Арк. 137–138.
11. ЦДІАК України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 2423. Арк. 301.

ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ІНІЦІАТИВИ В ОСВІТІ ДОНБАСУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Шандра І. В.

The theses investigates the history of the creation and the educational process at the Wagner mining school, which was initiated by the Congress of Miners of Southern Russia in 1909, the miners of the Don Region Army, and Wagner himself. This educational institution is considered as a model of private initiative in mining education.

Key words: mining education, school of corporals, Vladimir Wagner, Mining congresses of Southern Russia.

Для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці нормою сьогодення стає постійне підвищення кваліфікації працівників. Особливо ефективними воно є, якщо безпосередньо наближене до практики та фінансується зацікавленими підприємцями – тоді сам зміст і форма підготовки максимально продумані. Одним із таких прикладів ефективною підготовки працівників для копалень Донбасу було заснування на початку ХХ ст. школи гірничих десятників ім. В. О. Вегнера. Разом за рік слухачі школи опанували значний обсяг загальних та спеціальних дисциплін, ознайомилися з новим обладнанням й технологіями видобутку на підприємствах Донбасу й Придніпров'я.

Школа десятників ім. В. О. Вагнера була організована при Макіївській рятувальної станції та знаходилася в структурі такого представницького об'єднання підприємств, як З'їзди гірничопромисловців Півдня Росії (м. Харків). Питання технічної освіти було одним із пріоритетних і в роботі З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії. На засіданнях неодноразово наголошувалося, що розбудова спеціальних закладів освіти є невід'ємною умовою розвитку південної промисловості [10, с. 18]. Власники промислових об'єктів були зацікавлені в тому, щоб мати кваліфікованих працівників, здатних опанувати навички роботи з обладнанням. Освіченість робітників об'єктивно сприяла підвищенню продуктивності та якості праці, зменшенню випадків травматизму на підприємствах і відповідно витрат на лікування й виплату грошової допомоги непрацездатним. Гірничопромисловці наголошували, що заклади освіти «покращують духовний рівень самих робітників, взагалі піднімають культуру робітництва» [10, с. 18]. З огляду на швидкий розвиток гірничої промисловості збільшення штату гірничих техніків, штейгерів і десятників було нагальною потребою.

Під час роботи XXIV з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії (1899 р.) спеціальна комісія з гірничотехнічної освіти дійшла висновку, що «найбільш необхідними на сьогодні є елементарні річні школи для освіти десятників із числа робітників, не молодших 22 років, які прослужили на копальні не менше двох років і проявили себе з хорошого боку» [2, с. С–СІ]. Активну участь у вивченні та розробці заходів із цього питання взяв і В. О. Вагнер; як керівник гірничої частини Облaсті Війська Донського він висунув кілька цікавих пропозицій та рекомендацій. Відтоді розпочалася підготовча робота для відкриття школи гірничих десятників В. О. Вагнера.

Незважаючи на солідний статус самого ініціатора, урядове узгодження освітнього проекту зайняло десять років, перш ніж такий необхідний для промисловості навчальний заклад відкрив свої двері для слухачів. Тільки 23 серпня 1908 р. міністерство торгівлі й промисловості затвердило індивідуальний статут школи гірничих десятників імені В. О. Вагнера при Макіївській рятувальної станції.

Присвята цієї школи була не випадковою. Гірничий інженер, таємний радник Володимир Олександрович Вагнер був почесним членом Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії, багаторічним головою з'їздів гірничопромисловців, начальником Південно-Східного гірничого управління. Уродженець Петербурзької губернії, Вагнер усе своє професійне життя зв'язав з промисловим Донбасом. Як писав представник донських вуглепромисловців, міський голова Олександрівська-Грушевського Б. М. Файвишевич, «у приватному житті В. О. був чарівною людиною, люб'язним, привітним й відверто простим, цікавлячись жваво всіма явищами нашого громадського й політичного життя, вражаючи і дивуючи молодістю своєї душі» [9, с. 9212].

На XXXII з'їзді гірничопромисловців (1907 р.) було виділено необхідні кошти на будівництво приміщення та утримання школи [9, 9210–9211]. На підставі постанови XXXIII з'їзду (1908 р.) Рада З'їздів побудувала в с. Макіївці (Область Війська Донського) приміщення школи, відкриття якої відбулося в 1909 р. Школа розташовувалася поблизу технічних будівель і навчального штреку першої в імперії центральної рятувальної станції – Макіївської. Ділянкою для навчально-дослідних робіт була територія колишньої головної контори закритої шахти «Стара Капітальна» (ділянка розміром 60 на 45 сажень) Російсько-Донецького товариства кам'яновугільної й заводської промисловості.

Початок роботи школи було приурочено до 50-річчя службової діяльності Вагнера, тому подія відзначалася з додатковим розмахом та пишністю. Школа знаходилася у підпорядкуванні навчального відділу міністерства торгівлі й промисловості, мала свою печатку із надписом «Школа горних десятників В. А. Вагнера» [8, с. 41].

До школи приймалися працівники, які мали гірничий підземний стаж не менше двох років, зокрема не менше 3-х місяців – забійником. Крім теоретичних занять, обов'язковим було практичне вивчення всіх рудничних робіт, підземні зйомки, нанесення планів, а також рятувальні роботи [4, с. 76–77]. Учні проходили підготовку протягом року, перебуваючи на повному забезпеченні Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії [4, с. 80].

Для зарахування до школи потрібно було витримати перевірочні іспити з читання, письма й арифметики. Обов'язковим був медичний огляд щодо придатності до рудничних робіт. Якщо охочих вступити до школи було більше затвердженої Радою З'їздів гірничопромисловців кількості місць, зарахування проводилося на конкурсній основі.

Перший набір складався з 30 осіб, які мали відповідний практичний досвід [3, с. 18]. Середній вік учнів становив 23–24 роки, більшість вступників були із селян, 10 слухачів мали свої родини [4, с. 73–76]. Оскільки слухачі школи були з бідних верств і не мали заощаджень, Радою З'їздів було прийнято рішення одруженим гірникам на утримання їхніх родин виділити безвідсоткову позичку (6–9 руб. щомісячно), яку вони мали повернути після закінчення школи та виходу на роботу [4, с. 76].

Навчання було безкоштовним, так само безкоштовно учні отримували харчування й місце проживання в гуртожитку. Підготовка фахівців передбачала вивчення таких курсів: Закон Божий, російська мова, арифметика й основи геометрії, фізика й механіка, креслення та гірнича майстерність [8, с. 42]. Курс «Гірничої майстерності» був основним, окремо викладався курс «Обміри», який передбачав вивчення геодезичних і маркшейдерських приладів, різних видів обмірів, складання планів і вміння їх читати.

Практичні роботи передбачалися за такими напрямками: навчання рятувальним діям; надання першої медичної допомоги у разі нещасних випадків; підземні обміри й обміри на поверхні; тесялярські роботи: кріплення, відбійка, буріння й паління шнурів. Заняття проводилися у звичайних класах, майстерні або кабінеті гірничого мистецтва; для навчальних потреб слухачів була облаштована бібліотека.

Наприкінці навчального року у школі проходили іспити у присутності представників Ради З'їздів гірничопромисловців, осіб з Гірничої інспекції і досвідчених гірничопромисловців. Перелік випускних випробувань складався з таких дисциплін: російська мова й арифметика (письмово); механіка, фізика й креслення; рятувальна справа й надання першої допомоги; Закон Божий і російська мова (усно); арифметика і геометрія (усно); гірниче мистецтво [4, с. 77]. На іспити 1909/1910 навчального року були запрошені гірничі інженери Радигін і Макаров, завідувач технічного відділу Ради З'їздів гірничопромисловців П. В. Кулібін та проф. В. І. Бауман.

У складі школи діяли безкоштовні вечірні курси, метою яких, як зазначалося в статуті, було «надання робітникам будь-якого віку, не молодше 12 років, початкових знань, необхідних для свідомого ставлення до роботи» [7, с. 49]. На курсах викладалися такі предмети: Закон Божий, російська мова, арифметика, фізика, хімія, природознавство, креслення, загальна гігієна, гірничка й гірничозаводська справа.

Безпосереднє управління школою десятників здійснював завідувач, який обирався Радою З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії і затверджувався міністерством торгівлі й промисловості. Першим завідувачем школи був гірничий інженер М. В. Шишкін (член орендного товариства Берестово-Кальміуського рудника). Викладачі школи входили до складу педагогічного комітету, який вирішував усі навчально-виховні питання. За особливі заслуги в облаштуванні закладів професійної освіти З'їзди гірничопромисловців обирали попечителів школи. Першим пожиттєвим почесним попечителем школи гірничих десятників був В. О. Вагнер. Утримання школи здійснювалося на капітал, зібраний донськими вуглепромисловцями з нагоди 40-річної діяльності таємного радника В. О. Вагнера, а також асигнувань З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії, інших приватних осіб та установ.

Щороку випускалося близько 30 фахівців, які отримували звання гірничих десятників зі «свідомством про успішне закінчення повного курсу школи гірничих десятників з належними підписами та з додаванням печатки школи» [8, 42]. Першого навчального року випустили 29 осіб, усі вони були працевлаштовані на гірничих підприємствах Донбасу й Придніпров'я із щомісячним жалуванням 45–60 руб. [4, 28, 79]. Значна частина випускників школи отримувала відповідаль-

ні посади завідувачів рудничними роботами [5, с. 20]. Охочих навчатися з року в рік ставало все більше. У 1917 р. від робітників було подано вже 98 заявок, за конкурсом пройшли тільки 45 осіб [1, с. 72]. Популярності школі, окрім гарантованого працевлаштування, додавав і її спеціальний статус, що забезпечував військовозобов'язаним право на відстрочку [6, с. 210].

Школа гірничих десятників ім. В. О. Вагнера була добрим прикладом вдало організованого й продуманого професійно-освітнього процесу. На початку ХХ ст. цей навчальний заклад посів чільне місце у формуванні постійних і свідомих кадрів гірників. Щорічно З'їзди гірничопромисловців Півдня Росії заслуховували звіти щодо роботи школи десятників, вносили необхідні корегування, вдосконалюючи як теоретичну, так і практичну підготовку слухачів. Безпосередня наближеність навчання до виробництва, висока зацікавленість підприємців у кваліфікованих кадрах працівників мали свій результат: приватна освітня ініціатива «Школа гірничих десятників ім. В. О. Вагнера» була впроваджена на гідному соціально-просвітницькому рівні.

Джерела та література

1. Отчет Совета Съезда ХLI съезду горнопромышленников юга России за 1915–1916 отчетный год. Харьков: Типография Б. Бенгис, 1916. 164 с.
2. Труды ХХIV съезда горнопромышленников Юга России. Ч. 1. Харьков: Паровая типография и литография Зильберберг, 1900. [разд. паг.].
3. Труды ХХХIV съезда горнопромышленников Юга России. Т. 1. Харьков: Типография Б. Бенгис, 1910. [разд. паг.].
4. Труды ХХХV съезда горнопромышленников Юга России (23 ноября – 9 декабря 1910 г.). Т. 2. Харьков, 1910. [разд. паг.].
5. Труды ХХХVIII съезда горнопромышленников Юга России. Т. 1. Харьков: Типография Б. Бенгис, 1914. [разд. паг.].
6. Труды ХLI съезда горнопромышленников Юга России (24 ноября – 4 декабря 1916 г.). Т. 2. Харьков, 1917. [разд. паг.].
7. Устав вечерних курсов для рабочих при рудничной школе Русско-Донецкого Общества и при школе горных десятников имени тайного советника В. А. Вагнера в Макеевке, Области Войска Донского. *Справочная книга для горнопромышленников Юга России*. Ч. 1. Харьков: Типография «Мирный труд», 1916. С. 49–51.
8. Устав школы горных десятников имени В. А. Вагнера. *Справочная книга для горнопромышленников Юга России*. Ч. 1. Харьков: Типография «Мирный труд», 1916. С. 41–44.
9. Файвишевич Б. Владимир Александрович Вагнер (некролог). *Горно-заводское дело*. 1914. № 27. С. 9208–9213.
10. Экстренный съезд горнопромышленников Юга России, происходивший в городе Харькове 5–11 мая 1900 г. Харьков, 1900. [разд. паг.].